

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XX. N. 196

Febbraio/Februarie 1991

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

INDEPENDENȚA LA ROMÂNI

ION DULAMĂ

În lucrările de specialitate din istoriografia românească autorii afirmă că provincia Dacia a fost abandonată de împăratul Aurelian. În prezent considerăm necesar să se facă o corectură la aserțiunea respectivă deoarece «restauratorul imperiului» a dus chiar pe teritoriul Daciei două campanii sângeroase împotriva Carpilor și Goților. Dacă se intenționa fixarea graniței pe Dunăre, atunci cele două expediții nu-și găsesc explicația și motivația. În realitate, legiunile de pe Dunăre, care-l proclamaseră împărat, și cele din Dacia au fost transferate în Orient, unde se pregătea războiul cu Parții. Contextul împrejurărilor de după asasinarea ilustrului comandant nu a permis revenirea legiunilor în Tracia și Dacia, motiv pentru care cohorțele auxiliare, rămase în Dacia, administrația și pătura bogată a populației s-au retras la sud de Dunăre.

Cei aproximativ cinci milioane de Daco-Romani de la sfârșitul secolului III și cei aproape trei milioane de Români¹ nord-danubieni din secolele IX și următoarele nu puteau fi supuși, în adevăratul sens al cuvântului, de către popoarele migratoare, care, în rare cazuri, două sau trei, depășeau două sute de mii de suflete. După distrugerea centrelor urbane de către năvălitori, protoromânii și-au organizat viața în obști sătești și romanii populare, care, ulterior, în fața unor imperative de natură diversă, s-au unit în cnezate, apoi în voievodate de vale și, în final, în voievodate regionale. Locuitorii erau liberi și-și organizau viața cum doreau ei. Incursiunile barbarilor, soldate cu jafuri, distrugerii și ucideri, uneori în masă, nu estompau libertatea Românilor, deoarece erau obligați a se retrage cu prada la triburile lor, iar Românii își

refăceau viața așa cum o aveau anterior. Incursiunile erau mai frecvente în câmpii și absente în zonele muntoase sau foarte rar în regiunile colinare. Nu se poate spune că Moldova nu a fost independentă sub Ștefan cel Mare în timpul căruia s-au registrat douăsprezece invazii, dintre care patru sau cinci, pentru a fi estompate, au solicitat intervenția domnitorului cu tot potențialul militar de care dispunea.

În Piemontul Getic, Românii au fost independenți de când se știe, deoarece în acest teritoriu, cel puțin în partea de la apus de Olt, migratorii nu au călcat vreodată. Liniștea conferită de relieful respectiv și creșterea demografică au permis ființarea, în părțile Gorjului, a unui voievodat care în 1247 era independent. Moartea în luptă a voievodului Lython, în 1278 sau 1279, s-a soldat cu ieșirea de sub autoritatea lui Bărbat a părții de la nordul creștelor Carpaților Meridionali și achitarea unei despăgubiri pentru un teritoriu, vasal coroanei maghiare, ocupat cu forța de către Lython.

Expansiunea catolicismului în est nu se putea face fără forța armată, ceea ce a determinat pe episcopii din Ungaria, sub influența cărora se afla regele, ca în 1237 să includă în titulatura Coroanei și Cumania, fără ca în deceniile anterioare Cumanii să fi fost învinși de Unguri. Este vorba de o ficțiune și dovada ne-o furnizează, după zece ani, același rege, care concesiunea Ioaniților veniturile Cumaniei, după ce aceștia o vor cuceri. Prin urmare cnezatele și voievodatele de la sud de Carpați erau independente. După moartea ultimului arpadian, toate aceste formațiuni, inclusiv orașul Câmpulung și împrejurimile, s-a integrat sub conducerea unui singur voievod, constituind Țara Românească a Munteniei.

În naivitatea lor, unii istorici din ultimele trei decenii au deturnat realitatea în sensul substituirii independenței principatului cu vasalitatea lui față de Coroana Apostolică, eveniment ce ar fi avut loc în cursul anului 1324. Ipoteza este fondată pe o singură diplomă în care Carol Robert îl numește pe Basarab «woyuodam nostrum Transalpinum». Prețul vasalității ar fi fost Banatul de Severin care, nu se știe prin ce împrejurări, ar fi aparținut lui Basarab până în 1330. Toate aceste derapări de la realitate nu au nici un fundament documentar. Noi considerăm că formațiunile teritoriale, de aceeași origine etnică, din Piemontul Getic au fost independente de la origine, bazându-ne pe mai multe constatări.

a. Nu există nici o diplomă în care voievodatul și apoi principatul să apară, până la moartea lui Basarab, ca vasal sau parte integrantă a Ungariei.

b. Voievozii Lython, Bărbat și Basarab nu apar în actele cancelariei regale ungare ca «fiind de față», așa cum sunt menționați episcopii, voievozii Ardealului, banii de Slavonia, Bosnia, Mačva și Severin.

c. Toți participanții la coaliția din 1315 sunt amintiți de rege, de mai multe ori, cu prilejul transferului moșiilor acestora în posesia celor ce erau loiali coroanei. Deși a făcut parte din coaliție și a adăpostit pe fiii lui Ladislau Kán, Basarab nu este menționat nici măcar într-o singură diplomă.

d. Apartenența la Ungaria ar fi fost consemnată în actele emise de papalitate, așa cum s-a procedat cu vermelnica episcopie a Cumaniei. În diplomele din 1327, papa solicită protecție, pentru Franciscani, lui Basarab, lui Mycud banul Slavoniei și lui Toma voievodul Ardealului, iar lui Carol Robert să treacă la represalii împotriva tuturor «Transilvănenilor, Bosniecilor și Slavonilor care sunt eretici» și «... să păstreze mai departe pe minoriți în slujba de inchizitori împotriva ereticilor din Ungaria, Bosnia și Slavonia».

e. În Cronica pictată, Basarab este considerat «principe».

f. Nici o diplomă regală nu are ca obiect un teritoriu sau o moșie situată la sud de Carpați. De la 22 iulie 1324 până la 22 august 1330, Carol Robert a făcut 41 dani² și 70 autentificări³ (întărituri) ale unor privilegii mai vechi. Toate diplomele aferente daniilor și întăriturilor se referă la localități din Transilvania, Ungaria, Croația, Slovenia, Bosnia și Rama, fără a exista vreuna în exteriorul Carpaților, de unde rezultă că autoritatea regală se oprea la crestele acestor munți. În fond, până la 1346, Ungaria nu a avut vasali, Coroana Apostolică fiind o monarhie autoritară patronată de Scaunul de la Roma.

g. Ceea ce nu poate fi negat și nu suportă comentarii este conținutul diplomei din 1324⁴, în care Carol Robert recompensează loialitatea unui comite «pentru mai multe solii purtate la Basarab, voievodul din Transal-pina». După câte știm noi, n-a existat nici o situație sau moment când regele Ungariei să trimită solii voievozilor Ardealului. Soliile erau purtate între personalități de același rang. Deci Basarab era suveranul unui stat independent, care trata de pe poziții egale cu monarhul Ungariei.

Prin urmare, victoria Românilor de la 12 noiembrie 1330 nu a adus, ci a confirmat independența Țării Românești a Ungariei.

NOTE

1. J.C. Drăgan, *Evolution agraire et croissance démographique*, în «Noi Tracii», XIV, 1985, n. 132, pp. 1-3; Idem, *Istoria antică între enigmă și miracol* în «Noi Tracii», XVI, 1987, n. 156, pp. 1-10, n. 157, pp. 14-21, XVII, 1988, n. 158, pp. 10-20, n. 161, pp. 7-8.

2. *DIR*, C. XIV, vol. II, doc. 286, 287, 292, 297, 301, 320, 336, 346, 352, 356, 364, 378, 381, 388, 391, 392, 404, 407, 408, 414, 415, 446, 447, 459, 464, 470, 478, 488, 496, 498, 499, 513, 515, 520, 537, 541, 544, 605, 613.

3. *Ibidem*, doc. 289, 293, 295, 300, 301, 304, 311, 316, 323, 324, 326, 327, 329, 331, 332, 342, 363, 369, 373, 383, 387, 389, 390, 394, 395, 398, 403, 409, 417, 424, 425, 426, 429, 430, 438, 440, 443, 468, 473, 480, 481, 482, 484, 485, 486, 490, 492, 497, 500, 508, 526, 527, 531, 535, 545, 547, 567, 571, 576, 571, 576, 579, 582, 584, 590, 593, 594, 597, 599, 603, 604, 608.

4. *Ibidem*, doc. 282.

UN CRITERIU AL VECHIMII, CONTINUITĂȚII LATINE ȘI UNIVERSALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Dr. DAN ZAMFIRESCU

În ce constă noutatea și importanța excepțională a cărții doctorului Nestor Vornicescu, noutate și importanță care fac din ea o adevărată «carte reprezentativă» pentru momentul actual al culturii române (în sensul în care vorbea N. Iorga de asemenea «cărți reprezentative» în vestita sa lucrare în mai multe volume)? În ideea absolut originală de a transforma studiul participării Românilor la fenomenul patristic într-un criteriu de evaluare a *locului lor în civilizația europeană și a vechimii și continuității lor latine* pe aceste meleaguri.

«Patristica» este, de fapt, o noțiune de specialitate care circumscrie în sens larg ramura esențială a *civilizației bizantine* pe tărâmul culturii scrise. Această civilizație bizantină, la rândul ei, este cea mai strălucită și mai influentă din Europa, Africa de Nord și Orientul apropiat, în tot decursul Evului mediu. Ea a fost dublată (dar nu egalată) numai de civilizația islamică. Între căderea Imperiului Roman de Apus și strălucitul avânt al Occidentului, începând cu secolul al XIII-lea, aproape o mie de ani «civilizația» înseamnă, în Europa, *Bizanțul*. Iar vecinii direcți ai Bizanțului și participanții direcți la pulsațiile geniului său creator sunt «străromânii», cu deosebire cei din actuala Dobroge, pe atunci desemnată cu arhaicul nume roman «Scythia Minor».

Romanici din sudul Dunării (căci masa romanității orientale din care se nasc Românii, de pe ambele maluri ale Dunării, este compactă, din Carpații de Nord până la Haemus, și în pânza aceasta compactă se va infiltra noul element ce va da o altă configurație etnică la sud de marele fluviu - Slavii; dar asta de abia din secolul VI înainte) nu sunt numai «participanți», ci sunt *co-autori*, cu Grecii, la zămislirea *sintezelor bizantine*. Sinteză al cărei nucleu coagulant este creat de romanicul *răsăritean* Constantin cel Mare, în secolul V, și care nu ajunge la deplina cristalizare (cum observa N. Iorga) decât în vremea și prin lucrarea țaranilor «străromâni» de lângă actuala Ohridă ajunși în împărații Justin (518-527) și Justinian (527-565).

Dar iată, dr. Nestor Vornicescu ne obligă să luăm act că în ecuația mare a civilizației europene au intrat la un moment dat câteva elemente romanice nu dinspre sud, ci de pe acel teritoriu dintre Dunăre și Mare care cuprinde leagănul celei mai vechi civilizații de pe pământul nostru. Pârvan a fost, după anticul Ovidiu, primul care, într-un vestit memorial, a creat acestui teritoriu o existență aproape mitică, în conștiința română modernă (după ce Hasdeu, geniul extraordinar al tuturor începuturilor, îl tradusese pe Ovidiu și-și fixase privirea sa vizionară în direcția acelei «ieșiri la mare» pe care dorobanții o vor

cuceri la Plevna) și tot el a descoperit, de sub valurile de pământ, pecetea Eladei și Romei pe acest teritoriu peste care a domnit cândva Burebista. Și unde «barbarii» geto-daci s-au întâlnit cu vorbitorii limbii lui Homer și Eschil, iar apoi au început, primii, să învețe, la nivel popular, limba lui Virgiliu, fiindu-le dat să adăpostească și pe cel dintâi geniu literar european care și-a legat biografia de teritoriul Daciei.

După Hasdeu și Vasile Pârvan, i-a fost dat unui elev și continuator al celui din urmă, profesorului Ioan G. Coman, să reunească într-o carte ce a servit de premisă și temelie primelor capitole din lucrarea dr.ului Nestor Vornicescu, toate datele despre acei «sciți» geniali, Dionisie Exiguul și Ioan Cassian, care au inventat «era noastră» și au mijlocit Occidentului invenția egipteană a *«fugii de lume»* pentru un ideal nou de spiritualitate umană. Celor doi li se adaugă mulți alții, de mai mică însemnătate, dar configurând împreună cu ei un capitol «scit» (străromân, dobrogean) din istoria spiritualității întregii Europe medievale.

Cartea din 1979 a lui Ioan G. Coman, ale cărei semnificații au fost pe larg surprinse la apariție de Ion Coja, își găsește acum continuarea și împlinirea firească în teza de doctorat a ucenicului său celui mai strălucit, dr. Nestor Vornicescu, care ne apare astfel un fiu spiritual al lui Ioan G. Coman, nepot spiritual al lui Pârvan și strănepot al lui Hasdeu! Dr. Nestor Vornicescu retopește și așază într-o nouă structură toată materia și tot duhul predecesorilor, dându-le un sens nou.

Acest sens nou, această finalitate imediată a cărții este de a reda conștiinței românești, dintr-o perspectivă neașteptată, teritoriul-mată al sufletului nostru în același timp *getic, latin și universal*, care a fost «țara lui Dobrotiță», reintrată, după atâtea secole de furtuni, fie și numai temporar, în hotarele firești ale românității, pe vremea lui Mircea cel Mare. Dobrogea burebistană și Dobrogea coloniilor grecești dezgropată de Pârvan, Dobrogea romană și ovidiană, ne este impusă din nou de dr. Nestor Vornicescu prin evocarea acelor «Părinți» ai spiritualității europene care s-au născut aici. Și care au pornit de aici, purtând duhul acestor locuri, chiar dacă au ajuns să facă o strălucită carieră abia la Roma și Marsilia, asemeni lui Mircea Eliade la Chicago sau Emil Cioran la Paris. După cum aceștia n-au încetat a fi Români, nici Dionisie Exiguul, nici Ioan Cassian și nici Ioan Maxențiu n-au încetat a fi exponenți, pe harta spirituală a Europei medievale, ai acestui teritoriu românesc dintre Dunăre și Mare.

Dar dr. Nestor Vornicescu nu se oprește aici (unde se oprise marele său și al nostru dascăl, Ioan G. Coman). El transformă această ramură a civilizației bizantine (devenită astăzi de o acută actualitate în mișcarea de idei din Europa și chiar de peste ocean) într-o demonstrație a capacității culturale nu numai a «străromânilor» (cum îi numea Ioan G. Coman pe acești geniali fii ai pământului nostru, care nu mai erau Daco-Romani, dar nu scriau și nu vorbeau încă limba română propriu-zisă), ci a Românilor înșiși. El este cel dintâi

care are ideea - simplă ca «oul lui Columb» atunci când apare Columb! - de a face din patristică (adică din cultura bizantină în ipostaza ei cea mai frecventată azi pe plan universal, datorită acelei neo-patristici ce domină spiritualitatea ecumenică) nu un canal de «propagandă» românească, ci *un teritoriu de demonstrație concretă a participării românești majore la circulația valorilor în cultura Europei de Răsărit și chiar a Europei întregi*.

Nu cuvinte, nu fraze, nu vorbe mari vehiculează dr. Nestor Vornicescu, ci *date* concrete, date cu precizia matematică a datelor; cum Românii își însușesc, în aurora civilizației lor originale medievale, mijlocit, prin canalul traducerilor slavone sud-dunărene, dar și direct, în grecește un număr de scriitori fundamentali ai Bizanțului. Cum se creează aici, la nord de Dunăre, în secolul al XV-lea, o mare tradiție patristică și filocalică ce va rămâne *neîntreruptă de vicisitudini istorice* și se va dezvolta, începând să treacă pe făgașul limbii române, odată cu secolul al XVI-lea. Ce surpriză pentru scriitorul sau telespectatorul occidental ori american, bombardat - cu sudori și cheltuieli enorme - pe toate canalele scrisului și mijloacele de mass-media cu o penibilă imagine a unei României medievale acoperite de întunericul barbariei celei mai desăvârșite, să afle că Honterus, marele umanist sas, a tipărit la Brașov, la 1540, *cea dintâi culegere filocalică din lume*, procurându-și textele grecești din *bibliotecile «barbarelor» țări valahe de la Sud și Est de Carpați!* Ce surpriză să afle că cea mai formidabilă culegere de texte bizantine traduse în slavonă și anume la Târnovo, în Bulgaria (peste 350 de titluri din peste 70 de autori, rânduite după calendar) *nu s-a putut păstra în forma ei genuină decât fiindcă a fost imediat adusă în Moldova lui Alexandru cel Bun și pusă la adăpost de risipirea prin armele vitejilor apărători ai statelor românești*. Când citești jalnicele încercări dintr-o revistă ca «L'Autre Europe» (nr. 1/1984) de a demonstra că Românii n-au avut nici «simțul statului» și nici «simțul civic» (dar, vai, ei nu și-au îngropat statul în nu știu ce mlaștini celebre și nici n-au ascultat 150 de ani muezinul strigând din minaret, de pe colinele Iașilor sau Bucureștilor, domnule director Wladimir Berelowitch!) înțelegi că principiul descoperit de dr. Nestor Vornicescu are mult mai mult decât o însemnătate cărturărească.

Lucrarea doctorului Nestor Vornicescu se oprește, programatic, în momentul în care fluviul culturii bizantine, care-și găsisse refugiul în țara Românească și Moldova, cu puternice rezonanțe în Transilvania, începe să capete o albie nouă: *a limbii române*.

Imaginea noastră despre cultura veche românească se schimbă de două decenii încoace de mișcări aproape tectonice. Cartea doctorului Nestor Vornicescu este un moment esențial în acest proces. Iar autorul ni s-a relevat nu numai ca norocos fântânar, cu nuielușa fermecată, dar și ca un om capabil să deschidă altora drumul, să însuflețească și mai ales să se uite pe sine, înge-nunchiat smerit în fața unei mari idei: a vechimii culturii române și a prezenței sale universale!

RECONSIDERAREA ÎNCEPUTURILOR

ARTUR SILVESTRI

Ideea de a trage începuturile literaturii române înainte de secolul V e.n., într-o epocă de vechime de pe la începutul etnogenezei nu e într-atât de recentă și când, în 1979, Ioan G. Coman voia să o demonstreze aceasta nu era decât o înnodare de fire istoriografice rătăcite. Supoziții de acest fel sunt de găsit la Dimitrie Cantemir, la M. Kogălniceanu, la V. Gr. Pop (în «Conspectul» lui, unde examinările de acest soi merită semnalate) și la I. Gr. Sbiera, spre a căpăta, odată cu R. Netzammer, cu V. Pârvan, cu C. Erbiceanu o înfățișare hotărât limpezită; ipoteza începuse cu aceștia, să capete substanță. Totuși, când întâile istorii literare se făcură, nimic din acestea nu pătrunse în ele, deși atât cât era de trebuință, spre a veni cu sinteza, era colectat în cercetările de amănunt. Până mai deunăzi ideea de «literatură străromână» (a cărei istorie ar trebui făcută, odată și odată, și îmi propun s-o întreprind) intrase în recesiune și a o scoate din uitare apăru câteodată drept o exagerare fără teme: ipoteza e, totuși, veche și este de explicat minimalizarea ei prin condiția istoriei literare românești, care e o disciplină dezvoltată în respect față de model. A introduce pe «străromâni» într-o istorie a literaturii române croite după tipologia istoriilor occidentale (care nu au acest moment specific) nu ar fi fost de imaginat și chiar dacă îndemnările lui Iorga, în direcția specificării, sunt considerabile, ele nu fuseră de ajuns. Abia G. Călinescu presimțea această trebuință (când era de părere că finețea întâilor producții literare presupunea o îndelungă exercitare la Români) însă rămânea în acest rezultat concludent, care nu explică, genetic, nimic. Când istoria literară ajunsese la valorificări, intuitive ori cu program în direcția înălțării unei dezvoltări specifice în absolut se simți că lipsea un element de etimologie și acesta fu redescoperit.

Contribuția lui Ioan G. Coman asupra «scriitorilor din epoca străromână» (București, 1979) începea mai de dinainte decât ar fi fost previzibil, adică de la Geți, și vroia să facă dovada unui fond autohton peste care spiritualitatea patristică venise într-un chip potrivit. E un fel de materie endogenă, față de care spiritualitatea Bizanțului nu avea a respinge mai nimic, rezumându-se doar să se dezvolte după o sinteză fără piedici. Apoi, mediul determinat de «continuitatea istorică a elementului autohton din Sciția Minor», de noțiunea de «ecumenism», de legături în domeniul spiritualității întinse de la Bizanț până în Capadocia, apoi până la Roma; e, așadar, un mediu de fundamente solide și în corespunderi cu lumea, făcând din Sciția Minor o regiune contemporană spiritualicește cu Europa, o ilustrare a ei. În sfârșit, autorii asupra cărora Ioan G. Coman face descrieri amănunțite pe care, prin dimensiuni, nimeni nu le-a întrecut până azi. Ei sunt Niceta de Remesiana, Laurențiu de Novae, Teotim de Tomis, Ioan Cassian, Dionisie

cel Mic; opera lor e considerată a fi «un factor de unitate și continuitate», având în vedere mai întâi de toate că e scrisă cu precădere în latină. Aceste mici monografii privind autori a căror creație e de găsit mai cu seamă în *Patrologia Latină* a lui Migne, fiind aproape necunoscută Românilor de acum, conțin numeroase date surprinzătoare. E, între aceștia, un spirit de continuitate pe care Ioan G. Coman nu putea să nu-l observe; mulți se dedică, prin instrucție, câte unei contribuții doctrinare și capătă notorietate în Bizanț și la Roma; sunt «autohtoni» și, deopotrivă, «europeni», contribuie în felul lor la clarificări în domeniul patristic. Imaginea pe care autorul o extrage de aci e tulburătoare și noțiunea de «romanitate orientală» capătă la el o semnificație de natură spirituală, cu un procent și mai întărit de specific.

E de observat că în ideea romanității orientale o sugestie adusesse, prin *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe* (București-Paris, 1978) și H. Mihăescu, atunci când, în două trei paragrafe, făcea un examen asupra creației lui Niceta de Remesiana, Auxentius de Durostorum, Jordanes; chiar dacă obiectul era pur lingvistic, istoricul literar avea și de aci ce să culeagă. Sigur este că îndemnările către studiul străromânilor nu se rezumaseră la atât ci aci trebuiau adăugate și contribuțiile altora, precum Ioan Rămureanu, G.I. Drăgulin. Un număr de studii dedicate în 1969 și 1970 de către Nicolae Corneanu unor străromâni (între care Bretanion de Tomis și Leonțiu de Bizanț) fuseseră adunate împreună cu altele într-o colecție de «*Scrieri patristice*» (Timișoara, 1986), memorabilă prin soliditatea erudiției și prin perspectiva foarte bine articulată asupra istoriei culturii de Ev mediu timpuriu. Cea mai de seamă sinteză asupra literaturii străromâne e însă aceea a lui Nestor Vornicescu (*Primele scrieri patristice în literatura noastră. Sec. IV-XIV*, Craiova, 1984), urmată de alte studii, între care unul, mai recent, adaugă elemente care completează imaginea constituită. Prin raport la predecesori, Nestor Vornicescu aduce o perspectivă integratoare de intervale lungi, putând să pătrundă mai târziu decât era de închipuit și, trecând prin epoca așa-zis «slavonă» să ajungă la creațiile propriu-zise de limbă română. El a voit să lege, de la «epoca străromână» și până la Românii de după 1500, un fir întărit, și să aducă prin aceasta și proba românității acestei literaturi. Când ideea străromână părea că e demonstrată (și Ioan G. Coman o făcuse în chip admirabil) rămăneau câteva întrebări cu dezlegarea de tot dificilă. Întrucât aceste creații, de epocă patristică, sunt ele și «românești», având în vedere că nu-i de ajuns ca să fi fost scrise de străromâni, adică de Daco-Romani? Nu este de imaginat că ele aparțin unei epoci de universalitate latină și patristică, fără concept etnic? Și, în fine: mai multe sute de ani de tăcere nu întrerup, când literatura română apare în sfârșit, aceste schițe de cultură autohtonă?

Când a conceput sinteza lui, Nestor Vornicescu a prevăzut astfel de întrebări și a venit cu argumentele trebuincioase. Înainte de toate, el a inclus demonstrația lui Ioan G. Coman asupra contribuției unui fond autohtonetic și nu a mai demonstrat-o încă o dată, pornind de la un alt moment al

cercetării. Întrucât este sigur că străromânii valorifică o tradiție locală, e de văzut ce dezvoltări se produc de la ei înainte. Ele se țin de spiritualitatea bizantină, activă la Români până târziu, și din acest motiv ar trebui eliminați, la examenul doctrinar, așa-ziii «scriitori eterodocși» (de felul lui Ulfila, Auxentius de Durostorum, Palladius de Ratiaria, Maximin), cu contribuție inutilă din perspectiva încheierii de serii continue. Din moment ce literatura română crește (prin intermediul lingvistic slavon) pe fond bizantin, adică patristic, sugestia getică și mențiunea creațiilor eterodoxe nu ar fi de nici un folos. Intuiția e admirabilă și de aci înainte demonstrația se urmează fără piedici, având game mai multe decât altele. Mai întâi, aceea, ca să zic așa, generală, cu sugestie în mișcarea fundamentală a unei literaturi: din secolul al IV-lea și până în secolul al XVI-lea pe teritoriul român e cultivată, prin creație și prin traducere, o literatură patristică, adică bizantină. Ea nu înțeapă aci și cercetări mai recente (precum sunt acelea ale lui Ciprian Zaharia, publicate în «Irenikon») confirmă vitalitatea acestui fond patristic care stă, în veacul luminilor, la rădăcinile culturii moderne românești. Epoca slavonă nu e «slavă», ci de regim bizantin și este câteodată (când sunt traduși autorii autohtoni, rămași într-un patrimoniu răsăritean) chiar «străromână»: sunt codice, zice Nestor Vornicescu, cuprinzătoare de traduceri în slavonă ale lui Ioan Cassian și Dionisie Exiguus. O materie literară inițială nu se pierde așadar, ea compune substanța unei literaturi care părea că se ivește pe goluri, deși avea o tradiție. Așadar, străromânii participă în felul lor la formarea domeniului fundamental de valori, de unde literatura ieșea mai apoi, fără șovăiri de început.

Însă, spre a ne întoarce la străromâni, e de înțeles că o astfel de continuitate nu era de imaginat în absența numărului și a valorii. Asupra notorietății lor, Ioan G. Coman făcuse observațiile esențiale, îmbogățite și de Nestor Vornicescu, a cărui idee e, pretutindeni, să așeze pe cei care cunosc o astfel de difuziune în mediul lor «european». Ioan Cassian, Dionisius Exiguus sunt celebrități ale vremii care contribuie atât la calcule de cronologie sacră, aplicate și azi (precum Dionisius Exiguus), cât și la canoanele vieții de obște (rânduite de Ioan Cassian); ei trăiesc la Roma, la Marseille și rămân, pentru cointemporani, drept erudiți de țință desăvârșită. Acest europeism nu exclude pe autorii rămași pe loc deși «grupul monahilor sciți» (asupra cărora Nestor Vornicescu a făcut însemnate revelații) nu se rezuma la viața din Sciția Minor, ci ajunsese în Bizanț și apoi la Roma. În «Romaniile dunărene» sunt de găsit (aceasta e sugestia lui Nestor Vornicescu, care însă nu o exprimă în acest fel) două școli, între care structură de școală literară (program, continuitate, reprezentanți) are aceea de la Tomis, cuprinzând pe Bretanion, Teotim I, Ioan al Tomisului, Teotim II, Valentinian. Școală trebuie să fi făcut, în România de la sud de Dunăre, și Niceta de Remesiana, dacă admitem că Laurențiu de Novae i-ar fi emul. Alte regiuni cu o concentrație culturală mai sunt, totuși, pe lângă acestea, una dintre ele trebuind să fie în Dobrogea de

nord (e regiunea de origine a lui Ioan Cassian și, poate, aceea a obștei monahilor sciți) și prin jurul Buzăului de azi, unde poate că viața eremiților presupunea și îndemnări culturale. Necunoscute sunt, deocamdată, comunitățile de la Niculițel, de la Romula și din Banatul de mai târziu, ca și acelea de la Durostorum și din Romania sudică, adică într-o regiune locuită de Geți și de Traci romanizați, de dinainte de venirea altor migratori. Sunt, bineînțeles, elemente pe care Nestor Vornicescu nu le-a introdus în materia supusă studierii, căci el a voit să dea, și a dat, o sinteză.

Însă autorul nu s-a oprit aci, făcând și alte investigații, ca să ajungă («Alamanahul Ramuri», 1986) la concluzia că înainte de scolul al IV-lea putem să numărăm, în literatura străromână, și o epocă a «passiunilor», adică a compozițiilor hagiografice pe care o și documentează cu începere de la 303. În fine, nouă este și descoperirea, pe care tot el a făcut-o, a unei «cosmografii» scrise de un histrian (într-un moment încă neidentificat, poate în jur de anul 400). Acest Haeticus Hister, a cărui restituire e (după știrile pe care le dă Nestor Vornicescu) în curs, poate fi considerat, dacă opera o documentează, întâiul savant cunoscut, de înclinație științifică din vremea etnogenezei Românilor.

E, în totul, un tablou de eforturi colective spre a restitui, în fine, o epocă literară ca și necunoscută: o ipoteză susținută cu probe (de către Ioan G. Coman), apoi studii de amănunt, în fine, o sinteză de mari proporții care integrează momentul inițial în desfășurarea târzie, aceea cunoscută. Deocamdată, lipsesc textele traduse în românește, ceea ce ar impune în chip hotărâtor ideea; precum se știe, o «antologie de literatură străromână» se alcătuiește acum, având drept coordonator pe Nestor Vornicescu, istoricul literaturii române vechi, care își leagă așadar, biografia de această esențială demonstrație de vechime.

UN AUTOR DACO-ROMAN DE LIMBĂ LATINĂ

MIRCEA T. RADU

Se acumează, an de an, dovezi istorice tot mai pregnante care atestă că Dacia romanizată - teritoriul carpato-danubiano-pontic - este vatra Românilor. Printre acestea, un loc dintre cele mai importante ocupă mărturiile de natură lingvistică demonstrând că, în epoca străromână, limba latină însușită de autohtoni s-a înrădăcinat pe teritoriul Daciei, dezvoltându-se aici o cultură daco-romană de limbă latină. Au fost elaborate în această limbă opere a căror circulație - uneori europeană - le vădește importanța. Intitulat *Un filosof străromân de la Histria dobrogeană, Aethicus Histricus, autorul unei cosmografii și al unui alfabet, sec. IV-V* (Craiova, 1986), studiul succint al dr. Nestor Vornicescu prezintă un asemenea scriitor de limbă latină, de origine geto-daco-română, născut și trăit la Dunărea de Jos, în orașul Histria, în jurul anului 400 e. n. Opera lui - *Cosmografia* - impresionant jurnal de călătorie în ținuturi îndepărtate din Europa, Asia și Africa, a izvorât din pasiunea de explorator a autorului, care, în calitate de neguțător de aur și de pietre scumpe, a cutreierat lumea cunoscută pe atunci, ajungând și în zone nestrăbătute nici de geografii antichității. Trezind un viu interes, prin informațiile și ideile ce le conținea, această operă valoroasă a circulat în timpul Evului mediu în copii-manuscrite, prin întreaga Europă. Ceea ce s-a păstrat până în zilele noastre este versiunea abreviată din sec. VIII a ieromonahului Ieronim din părțile Bavariei, dar - precizează Nestor Vornicescu - din loc în loc Ieronim a reprodus textual paragrafe întregi din *Cosmografia* lui Aethicus. (Afirmatia e ilustrată, de altfel, prin fotocopiile anexate). Exemplarul versiunii amintite se află astăzi la Biblioteca Universității din Leipzig. Se cuvine amintit că această *Cosmografie* abreviată a fost tipărită în sec. XIX, în două ediții, la Paris și Leipzig, iar în zilele noastre ea a atras din nou atenția învățaților.

Principala concluzie a lui Nestor Vornicescu este că «prin autor, loc de redactare, apariție și răspândire, prin limba latină în care a fost scrisă, opera lui Aethicus Histricus face parte din patrimoniul culturii noastre străvechi din epoca etnogenezei române» și că această operă «este expresia apartenenței culturale și lingvistice a locuitorilor acestui ținut la romanitatea răsăriteană». Folosirea de către scriitorii străromâni a limbii latine, argumentează Nestor Vornicescu, se corelează cu întrebuintarea ei în vorbirea curentă a localnicilor. (Desigur, fără să existe o identitate între latina vorbită în părțile noastre și cea folosită în scris de autorii străromâni, nici între aceasta din urmă și latina clasică). Cu alte cuvinte, latina dunăreană, vorbită de straturile largi ale populației daco-romanizate, a putut îmbrăca și forme superioare, fiind utilizată ca limbă de cultură în opere originale, cum este, printre altele,

această scriere a lui Aethicus Histricus.

Să subliniem aici că studiul lui Nestor Vornicescu consacrat lui Aethicus e o continuare a cercetărilor sale ample, din care a ieșit volumul *Primele scrieri patristice în literatura noastră, sec. IV-XVI* (Craiova, 1984), volum în care sunt analizate texte posterioare lui Aethicus Histricus, elaborate tot în epoca străromână, de autori daco-romani, monahi învățați de la Dunărea de Jos, precum: Ioan Cassian, Dionisie Exiguul, Ioan Maxențiu și alții (sec. IV-VI), în opera cărora se reflectă valori specifice ale spiritualității daco-romane și care, pe de altă parte, au contribuit, prin stilul lor, la plămădirea limbii române și a etosului românesc (cf și argumentației lui Ioan G. Coman privind scriitorii epocii străromâne, București, 1979).

Noile dovezi evidențiază, o dată în plus, faptul că în Dacia, în secolele IV-V, nu numai că populația autohtonă daco-romană vorbea latinește (cum rezultă din numeroase inscripții), dar a existat și a circulat o literatură scrisă în această limbă, creații proprii alături de lucrări aduse din Răsărit ori din Apus. Operele scrise în latină (o limbă latină cu caractere ale romanității orientale) și inscripțiile de pe întreg teritoriul daco-roman, în special de la Dunărea de Jos, în epoca străromână, formează un testimoniu irecuzabil al romanizării Daciei. În ceea ce-l privește pe Aethicus Histricus, acesta apare drept o personalitate de largă cuprindere spirituală - un enciclopedist avant la lettre -, pe care străromânii l-au dat culturii europene.

«Recapitulând - notează Nestor Vornicescu - reținem faptul că opera lui Aethicus Histricus dovedește prezența culturii latine în forme superioare de manifestare pe solul fecund geto-dacic, în părțile Histriei dobrogene la cumpăna secolelor IV-V. Alături și împreună cu celelalte opere ale străromânilor elaborate în limba latină, opera lui Aethicus a contribuit la procesul de consolidare a romanizării acestor ținuturi și, în același timp, la unitatea spirituală a Europei».

EUROPA EVULUI MEDIU: CONTRIBUȚIA DANUBIANĂ

ARTUR SILVESTRI

Studiile care se ocupă, de aproape zece ani, de epoca literară protoromână subliniază adeseori dimensiunea europeană a câtorva dintre acești autori și s-ar zice că, prin contribuții precum acelea ale lui Ioan G. Coman, Nestor Vornicescu și Gheorghe I. Drăgulin, s-au evidențiat argumentele fundamentale. Cu Ioan Cassian, originar din Dobrogea de azi și cărturar cu faimă în Gallia (sec. V e.n.), cu Dionysius Exiguus, considerat a fi întemeietorul «erei noastre» și un spirit enciclopedist (sec. VI e.n.), cu Leonțiu de Bizanț, contemporanul lui, suntem, într-adevăr, la izvoarele gândirii medievale a Europei. Și, totuși, europenitatea culturii străromâne este mai proeminentă decât simpla participare a unor individualități, spiritul care animă această literatură este european chiar și la scriitorii care rămân și creează la Dunărea de Jos. Epoca este unitară și din punct de vedere al formelor literare și oricâte despărțiri temporare ar fi fost, nu se întrevăd deocamdată (căci suntem în secolele IV-VI e.n.) diferențieri estetice esențiale iar cele care sunt, se explică printr-o contribuție modelatoare a substratului, încă activ, a fondului pre-roman.

Europenitatea literaturii proto-române reiese admirabil dintr-o sinteză recentă, semnată de dr. Nicolae Corneanu, care conține studii și aspecte din vechea literatură creștină (Timișoara, 1984), unde sunt descrise cu o excepțională acuitate elemente care aparțin acestui fond estetic comun și, în proporții considerabile, se regăsesc și la proto-români. Așadar, la stratul popular, uneori în chip sigur geto-dac, se adaugă această componentă cultă, cu legături de esență în cuprinsul întregului continent. Însemnătatea acestei literaturi de început de Ev istoric - subliniază dr. Nicolae Corneanu - este indiscutabilă. Ea constituie un reper și un factor de verificare doctrinară în Europa pentru o îndelungată perioadă a istoriei ei, până în vremuri moderne și chiar mai încoace, căci secolul al XVIII-lea nu ar fi de înțeles, la Români, fără resurecția acestui strat originar.

Atunci, în Evul mediu timpuriu, se consolidează specii literare care vor aparține unei tradiții în afara căreia literatura română nu ar fi explicabilă și vitalitatea ei, în pofida vicisitudinilor, ar părea un miracol. Imnul, omilia, tratatul polemic, antologia de felul «Mărgăritarelor», uneori cercetările de filologie pe text sacru și hermeneutica apar, în acele vremuri, în forma pe care, mai apoi, cultura europeană, o va dezvolta încă multă vreme. De altminteri, acest tablou genologic e activ și în literatura proto-românilor, care utilizează, uneori cu impunător talent, astfel de formule care nu-s doar stilistice, denotă un mod de gândire. Invenția propriu-zisă nu-i, sub raport stilis-

tic, considerabilă, literatura Evului mediu timpuriu nu exemplifică o epocă de fractură ci, în definitiv, de continuitate, oricât ar fi de curioasă această apreciere. Ea conservă, transmite și îmbogățește «valorile culturii clasice greco-latine» și are un izbitor caracter pedagogic, căci - zice Nicolae Corneanu - «evidențiază norme și modele de neprețuită valoare educativă». Pentru Români aceste aspecte sunt fundamentale, scriitorii medievalității timpurii vehiculând adeseori formule și chiar doctrine care păstrează mult din spiritul getic originar.

În definitiv, scriitorul european (și, prin acesta, și acela străromân) se află, în secolele IV-VI e.n., într-o perioadă de tranziție: el este «tributar, sub raportul formației intelectuale și artistice, intelectualității eline», dar «se emancipează totuși de sub tutela celor vechi și le respinge tipicul». El promovează scrisul și abandonează oralitatea (deși elemente de oralitate se conservă și în aceste medii prin excelență culte). Acum apare o mitologie a cărții și a scrisului, un respect pentru scris - putem zice - și recurge la scris «numai cine are de împărtășit semenilor săi lucruri importante, nu la întâmplare și pe negândite, ci cu multă chibzuință și trudă». Lipsește, așadar, eboșa, schița, fragmentul, e transpus în scris doar esențialul, concluzia, arta însăși păstrând un caracter clasic.

Clasicitatea se întrevede și atunci când se face teoria creației literare, scriitorul trebuind să fie dezbrăcat de patimi, năzuind la obiectivitatea absolută; lecția istoriografică a lui Tacitus este, așadar, însușită. Aceasta nu duce, sub raport stilistic, la monotonie, o diversitate existând acum cu probabilitate, obârșiile ei venind dintr-o tradiție care nu este pretutindeni comună. Stilul baroc, alegoric al școlii alexandrine coexistă cu atticismul școlii antiohiene.

Diferențierile nu se opresc aici și, pe de o parte, e susținută «forma simplă, lipsită de artă», care stă alături de estetism, de ceea ce se numește «prestigiul scrisului frumos». Calofilia aceasta nu-i goală de sensuri, ea se orânduiește într-o *filocalie*, adică într-un îndreptar etic, alcătuind o pedagogie de înaltă clasă, ordonând viața omului în raport de esența lui, redându-i dimensiunea ontologică și smulgându-l din aleatoriu. Scriitorul acestei epoci - observă, în sfârșit, cu justețe, Nicolae Corneanu - «respinge retorica» (deși însăși această despărțire este o retorică) căci stilul năzuiește a fi popular și rămâne totuși sobru, cultivând cu asiduitate «claritatea și proprietatea terminologică». Filosofia însăși nu se mărginește la cunoaștere, contemplație și speculație, este acum și practică. Expresii precum «filosofia practicii», «filosofia faptelor», «filosofia lucrătoare» - apar adeseori.

Acestea sunt caracteristici care aparțin, deopotrivă, și literaturii protoromâne, compusă cu precădere în limba latină, în spațiul de etnogeneză a Românilor, care este spațiul burebistan. Este o literatură cu tradiție autohtonă, organicistă și completată (prin componenta romanică) de aceea greco-latină, antică în sens propriu; exemplifică toate genurile literare ale

epocii, aceasta și nu alta fiind literatura pe care Români o vor practica încă multe secole de-atunci încolo; o literatură care stă la originile Europei medievale.

Cercetările lui Nicolae Corneanu (din «Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină») nu se rezumă la o încercare (de tot remarcabilă, de altminteri) în domeniul fenomenologiei literaturii europene a Evului mediu timpuriu (unde, repet, contribuția proto-românilor este semnalată neconținut) ele conțin și câteva solide examinări, cu caracter monografic, asupra unor creații din spațiul carpato-ponto-danubian. Sunt aplicații foarte documentate și desfășurate într-un stil auster, erudit și precis, care diferențiază contribuțiile acestui eminent cărturar de altele și constituie o notă exegetică personală.

Întâiul studiu este dedicat lui Bretanion al Tomisului, menționat în chip elogios în ultimul sfert al secolului al IV-lea e.n., de către istorici precum Sozomen și Teodoret al Cyrului. Acesta, zic istoricii, «și-a înfocat cugetarea de râvnă» și a înfruntat stricarea moravurilor din epoca lui. Era, așadar, un filosof de formulă etică, pregătit în a se înfrunta doctrinar, și o personalitate cu prestigiu pe care până și împăratul roman Valens îl respectă. Opera lui Bretanion conținea cu probabilitate scrieri exegetice și tratate polemice, omiletice, contribuții de factură etică, din păcate pierdute, păstrându-se totuși câteva fragmente de epistolograf, și ele cu paternitate incertă. Dr. Nicolae Corneanu vede ca posibilă ideea de a-i atribui lui Bretanion «Povestea despre Sava Gotul», ucis la Buzău, în 372 e.n., de Goții lui Athanaric, și susține cu argumente că Bretanion s-a aflat în corespondență cu Vasile cel Mare, personalitate notorie a vremii lui, capadocian din Asia Mică. Apelul la logica istoriei este pe deplin justificat, însă comentatorul nu se oprește aici, el aduce interpretări noi unor mărturii îndeobște cunoscute și încheierile sunt, la drept vorbind, creditabile.

Alt studiu e dedicat lui Ulfila, a cărui operă «marchează începuturile literaturii germane». Ulfila nu-i propriu-zis proto-român, însă acțiunea lui culturală s-a desfășurat pe teritoriul de azi locuit de Daco-Romani, într-un mediu de cultură protoromână. Cu origină grecească și născut în Capadocia, din părinți smulși din Capadocia de către Goți, Ulfila se naște în nordul Dunării, între Goți, fiind cel mai însemnat scriitor al lor și exemplificând un moment pentru cultura germanică. Alungarea lui (în jur de 348-350 e.n.) la sud de Dunăre nu modifică în mod esențial cadrele geografice și componența mediului cultural asupra căruia el se aplică, astfel încât până la 382 e.n. (când moare la Constantinopol) Ulfila e o personalitate importantă a lumii literare danubiene.

Nicolae Corneanu studiază acest caz de internaționalism literar (care nu-i totuși apatrid) într-o perspectivă îndoită, aceea a scriitorului got între proto-români și, alături de ea, legăturile lui cu autohtonii daco-romani, într-o epocă de început a etnogenezei. Ulfila produce, de altminteri, traduce-

rea care l-a făcut celebru pentru Goții așa-ziși «minori», care au trăit o vreme în zona geografică unde s-a zămislit poporul nostru» (p. 245). Este un moment de echilibru (totuși instabil), când Goții ajung la un fel de coexistență cu Romanii, «intră în relații cu ei și le primesc influența», devenind, ca și proto-românii, o populație de cultură predominant romanică. De altfel, acțiunea culturală a lui Ulfila se exercită într-un teritoriu pe care discipolul său Auxentiu de Durostorum (cu probabilitate un daco-roman) îl denumenște, într-o scriere «Romania».

Ulfila începe prin a inventa un alfabet, care este cel așa-zis gotic, inițiativă care se produce în vremea când se găsea încă pe la nordul Dunării: se recunosc acolo caractere aparținând scrierii grecești, latine și vechii runice germane. El folosea, ca limbă de misiune, deopotrivă, latina, greaca și gota (după susținerea lui Auxențiu de Durostorum), latina aceasta fiind, desigur, o limbă diferențiată de latina clasică, o schiță consistentă de latinitate orientală. Traducerea de texte se face acum după versiunile grecești, unele cuvine rămânând acelea din original (paraskaive, sabato); însă, notează Nicolae Corneanu, există și cuvinte «făcute din limba latină care se vorbea curent în regiunile locuite de Goți» (p. 250).

«Contactul - adaugă comentatorul - a avut loc pe teritoriul unde s-a format poporul român și unde el a dăinuit neîntrerupt de-a lungul veacurilor». Ulfila e socotit de istorici ai literaturii germane un scriitor de însemnătate istorică, a cărui operă e comparabilă în consecințe cu aceea a lui Luter. Și totuși, așa-zisa *altdeutsch*, în care traduce el, «împrumută numeroase elemente din limba autohtonilor daco-romani» (p. 254). Autohtonii modelează și europenizează pe migratori, cercetările aflate în curs (unele aparținând și lui Nicolae Corneanu) având nu puține argumente spre a demonstra prezența unei dimensiuni proto-române în culturile pe care «barbarii» ajunși în Europa Occidentală le vor instituționaliza.

O ALTĂ ETAPĂ ÎN STUDIAREA SCRISULUI STRĂROMÂN

Prof. Dr. MARCU BĂNESCU

Criticul și istoricul literar Artur Silvestri, cunoscut din studiile, cronicile și recenziile publicate în ultimul deceniu, semnează un studiu de erudiție («L'école littéraire de Tomis (IV-e - VI-e siècle)» în valoroasa publicație lunară «Revue Roumaine», anul CLI, nr. 7/1987, pp. 57-68.

Studiul, de incontestabilă valoare în perspectiva viitorului, privește, din nou, literatura străromână. Autorul a mai abordat această fundamentală problemă de cultură și literatură română într-un studiu pe care l-am remarcat

și noi în prezentarea «Almanahului» de la Viena, pe anul 1986 (a se vedea revista «Mitropolia Banatului», nr. 6/1986, pp. 130-133).

Studiile privind începuturile literaturii române se întind, se amplifică și se adâncesc an de an. În ultimii ani se acordă o atenție deosebită vieții spirituale a străromânilor, spiritualității din perioada geto-dacă, preromană, a începuturilor din epoca dominației romane și din perioada formării poporului român. În aceste investigații, atenția se oprește la literatura patristică, în care se implică și începuturile literaturii noastre. Problema este încă în faza căutărilor, dar perspectivele sunt optimiste. Scrierile patristice au întreținut flacăra culturii în lungile perioade întunecate ale istoriei. Iar noi, Românii - scrie I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, în «precuvântarea» la volumul «Studii patristice» (1984) - «am avea motive suplimentare de natură să justifice necesitatea familiarizării cu scriitorii patristici, dat fiind că operele lor, tălmăcite încă din bună vreme, reprezintă unul din capitolele esențiale ale vechii noastre literaturi. Așa cum s-a arătat mai ales în ultimii ani, printre autorii patristici se găsesc și câțiva străromâni, destul de pribegiți până acum, ale căror opere au greutatea fizionomiei spirituale a poporului român».

Artur Silvestri însuși, de care ne ocupăm acum, scria în «Almanahul» pe anul 1986, editat de Parohia ortodoxă română din Viena: «Ieșită, prin contribuțiile savante și monumentale, cu înfățișare de sinteză, ale lui Ioan G. Coman și Nestor Vornicescu, din teritoriul ipotezei pure, ideea de literatură străromână poate fi examinată acum și din punctul de vedere al istoriei literare. Sunt, așadar, acești scriitori (despre care atât Ioan G. Coman cât și Nestor Vornicescu s-au exprimat cu entuziasm) niște scriitori adevărați? Ioan G. Coman i-a fixat în mediul lor spiritual și a dat la această întrebare un răspuns pozitiv; Nestor Vornicescu (într-o solidă cercetare privitoare la scrierile patristice la Dunărea de Jos (...)) a admis, fără discuție, că așa este, schițând însă și un examen aplicat genurilor literare. Adevărul acesta este, și istoricul literar poate să îndrăznească acum să dezvolte ceea ce, fără deștelenirea întreprinsă prin studiile speciale, ar fi fost altfel cu neputință de făcut» (p. 154).

Așadar, Artur Silvestri, istoric literar, se alătură istoricilor care, întemeiați pe migăloase cercetări, afirmă și confirmă existența unor scrieri protoromâne pe pământul nostru, angajându-se astfel într-o problemă de frumoașă perspectivă.

Cu o remarcabilă concizie, Artur Silvestri deschide acest studiu cu relația dialectică dintre spiritualitatea autohtonă și penetrația creștinismului pe pământul strămoșilor noștri. Redăm foarte succint conținutul studiului pentru informarea cititorilor care n-au ajuns să-l citească integral.

Penetrația creștinismului în Dacia s-a produs înainte de retragerea autorităților și legiunilor romane (271) în sudul Dunării, în epoca anterioară domniei lui Traian, consecință a misiunii Sfântului Apostol Andrei în Scythia Minor și Tracia. Ea a fost facilitată de o anume spiritualitate locală, un fel de «substanță endogenă», susceptibilă a primi preceptele creștine. Azi există suficiente probe despre existența acestui fond autohton asupra căruia a ope-

rat spiritualitatea patristică. Creștinismul, indistinct printre numeroasele culte din Dacia imperială, rămâne în epoca post-provincială o formă de identitate etnică, pentru că era foarte apropiat de doctrina lui Zalmoxis. Lipsa documentelor scrise cu privire la pătrunderea creștinismului în Dacia nu însemnează decât un mod de dezvoltare («romanitatea orientală», după o expresie a lui Nicolae Iorga), dependent de o cultură predominantă. În spațiul etnogenetic al Românilor, care este «spațiul lui Burebista», literatura este încă determinată de spiritul getic, întemeiat pe oralitate, ceea ce se va numi, mai târziu, folclor.

Primele realizări literare atestate la Români sunt însemnări cu caracter etic, elogii aduse martirilor în perioada persecuțiilor, amintiri despre «pătimirile» creștinilor, provocate de Roma încă păgână. Puține din aceste scrieri s-au păstrat în forma lor originală, fiind alterate de copiiști. Totuși, unele sunt mărturii prețioase, chiar dacă sunt anonime. Astfel, pe la anul 270 sau mai târziu, un necunoscut, originar din Scythia Minor, compune «Martiriul lui Astion și Epictet», decapitați la Dunărea de Jos. Eroii sunt asiatici, îmbarcați pe o navă cu destinația Pontul Euxin. Acest prim «martiriu» a servit, până la un anumit punct, ca paradigmă canonică pentru autohtoni.

O cronică ce respectă «compoziția primară» este «Martiriul lui Irineu de Sirmium», compus în Moesia, unde prezența Daco-Romanilor este masivă. Este o operă latină care reproduce procesul-verbal adresat în 304 de guvernatorul Probus, care, prin caracterul său dramatic, sugerează o veritabilă «tragedie creștină». Pătimirea lui Montanus din Singidunum, martir daco-roman, este scrisă probabil de același autor. Narațiunea este pierdută, dar a existat în mod cert, fiind menționată în «Viața lui Pollion». Acest gen de compoziție a rămas în Banat și Transilvania. Mai sunt apoi și martirajul lui Mercurius, arhistrateg roman, amintit în folclorul oltean, și martirajul lui Dasius din Durostorum, păstrat în versiune greacă, tradus din latină, în nordul Dunării. Alcătuite cu o măiestrie care întrece modelul și relevă o mare forță artistică și psihologică, aceste opere demonstrează repulsia față de Roma păgână. Acești anonimi de la Dunăre, care au compus elogiile amintite, dependenți de Tomis, ilustrează nivelul de civilizație al unei provincii îndepărtate.

În epoca lui Constantin cel Mare perspectivele se modifică. Martirii de la Dunărea de Jos sunt victime ale barbarilor. Teodoret al Cyrului relatează calamitățile de la Durostorum. «Pătimirea lui Sava Gotul» inaugurează o nouă perioadă: lupta contra invaziilor neîntrerupte. Istoria lui Sava Gotul circulă peste tot în ținuturile de sub protecția romană. Este prima scriere patristică alcătuită pe teritoriul țării noastre (a se vedea, pe larg, importanța acestei scrieri la I.P.S. dr. Nestor Vornicescu).

Primele opere daco-romane, care nu mai sunt anonime, au apărut în regiunile unde persecuțiile au fost mai intense. Este vorba de un debut impunător, care, departe de a rămâne izolat, creează o adevărată școală, întinzându-se până în Dacia autonomă, la Dacii liberi. Romanizarea primește

un nou impuls, dincolo de frontierele temporare. Întâiul centru, prin importanța și continuitatea sa, este școala literară de la Tomis cu reprezentanți iluștri timp de două secole. Ei ilustrează «spiritul pontic», favorizând sinteza spiritului grec și latin. Cetățile maritime: Tomis, Histria, Callatis, nu sunt singurele care au dezvoltat o cultură proprie. Influența acestora trece Dunărea și Carpații. La Buzău și Moldova existența relațiilor cu centrul din sudul Dunării sunt indubitabile. Operele tomitane circulă pe un teritoriu foarte vast în Europa, Ioan Cassian ajunge în Gallia, Dionisie Exiguus activează la Roma etc. Aportul școlii tomitane la consolidarea spiritului bizantin în Apus este considerabil. Alături de ea se amintește «școala danubiană» inaugurată de Wulfila, din care s-au ridicat câțiva arieni. Chiar dacă filosofia lor este obiect de discuție, contribuția lor literară rămâne.

Influența școlii tomitane se extinde la nordul Dunării și în câmpia Olteniei. Doctrina niceeană și calcedoniană pătrunde la Daco-Romanii rustici. Laurențiu de Novae, discipol al lui Niceta de Remesiana, atestă activitatea literară pe aceste meleaguri (în spațiul moeso-panonian). Relațiile Banatului și Transilvaniei cu Moesia nicetană, chiar dacă sunt mai puțin atestate, sunt sigure.

Formele de «cultură organizată» la periferia Imperiului, în apropierea lumii barbare, nu trebuie considerate ca anormale, chiar dacă, cu puține excepții, prezența unei vieți urbane este incertă.

Amintită mereu în cele anterioare, școala tomitană se bucură și de un capitol special (ultimul). Autorul prezintă pe «cel dintâi reprezentant ilustru» al literaturii din Scythia Minor: Bretanion, un capadocian venit la Pontul Euxin, care se afla în Tomis în anul 369 când se ridică împotriva împăratului arian Valens. Contemporanii îl considerau ca «om diligent și renumit pentru virtutea sa». Omiliile sale împotriva arienilor sunt pierdute. I se atribuie o epistolă adresată Sfântului Vasile cel Mare (vezi pe larg la I.P.S. dr. Nestor Vornicescu). Este probabil și autorul «Pătimirii lui Sava Gotul», operă remarcabilă prin eleganța stilului. O altă epistolă trimisă Sfântului Vasile cel Mare, prin guvernatorul Scythiei Minor, relevă înclinația spre literatură într-un mediu laic, deși conținutul este de esență religioasă. Epistola s-a pierdut, dar conținutul ei se cunoaște din răspunsul Sfântului Vasile. Desigur, scrisoarea depășește caracterul particular, referindu-se la o stare de lucruri din nordul Dunării.

Urmașul lui Bretanion la Tomis, Terențiu, participă la Sinodul II ecumenic. Remarcat în literatura anti-ariană, Terențiu este înlocuit la Tomis de Theotim I, un daco-roman care se bucura de o deosebită reputație în lunga sa activitate. A fost filosof și ascet. I se atribuie un «ghid monahal» în spiritul getic. Se presupune că a fost adept al lui Zalmoxis. Mai sunt amintiți: Timotei de Tomis, Ioan succesorul lui Timotei, Theotim II, invitat de împăratul Leon I să «arbitreze» conflictul în jurul monofizitismului, ceea ce dovedește că Bizanțul apelează la «luminile» Tomisului. Toți au scris în limba latină.

Prezența unui mitropolit, Paternus, dovedește că în Scythia Minor

orașele cu viață culturală sunt numeroase.

Acești scriitori nu sunt nici sciți și nici goți. Ei sunt daco-romani care cunosc perfect limba latină, având o gândire europeană bine întemeiată. Călugării de la Dunăre posedă cunoștințele necesare pentru a combate, cu o logică admirabilă, tot ce se abate de la hotărârile calcedoniene. Între aceștia se numără și Ioan Maxențiu, care încearcă să convingă pe Justinian să adopte «formula scytă», compusă de călugării daco-romani (Ioan Maxențiu, Petrus, Leontie și un alt Ioan). El este autorul unui «Libellus fidei» și a două cărți contra nestorienilor, dialoguri de «tip socratic».

Este posibil - scrie Artur Silvestri, bazat pe studii de autoritate, străine și române - ca Leonțiu, prezent printre călugării sciți, să fie identic cu Leonțiu din Bizanț, personalitate marcantă a epocii sale. Inițiatorul formulei scitice este Petru Diaconul, probabil identic cu «Petrus Episcopus», căruia Dionisie Exiguus îi aduce elogii. Dar contribuția Daco-Romanilor din Scythia Minor nu se oprește aici. Mai sunt și alți scriitori cunoscuți sau necunoscuți încă.

Studiul lui Artur Silvestri este dens și interesant, folosind o bibliografie bogată - studii de specialitate sau de informație generală, ca inegalabila colecție Migne.

Prin aprecierile judicioase din studiile pe care le-a realizat, Artur Silvestri se înscrie printre cercetătorii români care depun eforturi pentru a fixa începutul literelor române în spațiul și timpul lor.

«PODU LA DENTA» O AȘEZARE DACICĂ DIN BANAT

Prof. IONEL CIONCHIN

Dându-ne informații prețioase despre strămoșii noștri, Herodot afirma, în cartea a IV-a a *Istoriilor* sale că «Tracii au mai multe nume, după regiuni». Printre numeroasele triburi ale Traco-Geto-Dacilor se numără și acela al *Potulatensi*-lor, aminti de Ptolemeu¹, de obște localizat pe Olt.

În secolul al VII-lea, geograful din Ravenna consemna și așezarea *Potula*², pe care unii cercetători au localizat-o «sub mănoasele lanuri dintre comunele Denta e Deta³, iar alții «eventual la Moravița»⁴. Dacă Potula ar fi dat numele tribului, acesta ar fi purtat numele de *Potulensii* și nu *Potulatensii*. Considerăm că așezarea s-a numit *Potulatensii*, iar de la aceasta și-a luat numele tribul.

Peste veacuri, geograful arab Safir al Idrisi (1100-1166) menționa toponimul *Tensinova*⁵, identificat cu Timișoara, Kanija, Solnoc sau Oradea, iar noi l-am localizat la Denta, județul Timiș.

În documentele secolului al XIV-lea (1322, 1329, 1362, 1370, 1380) a fost consemnată așezarea *Dench*⁶. În anul 1370, existau în comitatul Caraș două localități: *Dench* și *Kundench*⁷, din care una, cu două secole în urmă, se putea numi *Nova*, noua.

În izvoarele istorice toponimul *Denta* a fost consemnat sub formele:

- secolul al II-lea (Ptolemeu)	<i>Potulatensi</i>
- secolul al VII-lea (Ravennat)	<i>Potula</i>
- secolul al XII-lea (Sarif al Idrisi)	<i>Tensinova</i>
- secolul al XIV-lea	<i>Dench</i>
- secolul al XVII-lea (Evlia Celebi) ⁸	<i>Danta</i>
- anul 1716 ⁹	<i>Tente</i>
- secolul al XVIII-lea ș.u.	<i>Denta</i>

În documente, toponimul *Denta* a fost grafiat când cu consoana sonoră d (*Denta*), când cu consoana surdă t (*Tenta*) sau cu si¹⁰.

Dacă procedăm la înlocuirea consoanei surde t din *Potulatensi* cu consoana sonoră d, se va obține *Podulatensi*.

În limba română sintagma are un sens clar: *Podu(l) la (înspre) Densi (Denta)*. Să încercăm să analizăm sintagma *Podu la Densi*.

Presupunem existența în geto-dacă a cuvântului *pod* sau *pot* (pod), provenit dintr-o rădăcină indo-europeană ce se găsește în grec. *podion* (picior și terasă înaltă în amfiteatru) și în latină *podium* (balcon, terasă înaltă pe picioare). Nu tăgăduim existența cuvântului în limbile slave, dar în baza criteriului indo-european (geto-daca fiind o limbă indo-europeană) întrezărim posibilitatea existenței cuvântului *pod* și în limba Geto-Dacilor, cuvânt transmis limbii române, deci un cuvânt moștenit. Pentru cuvântul românesc *pod* DEX prezintă ca origine etimologică sl. *podu*, deși aceeași lucrare dă ca origine necunoscută pentru cuvântul *podea*, care în mod evident este înrudit cu *pod*¹¹.

Prepoziția «la» este derivată în limba română din lat. *illac*¹². Presupunem că prepoziția geto-dacă *la* a fost transmisă limbii române, ea regăsindu-se și în irlandeză *la* (la, ca și în limba română), în adv. italian *la* (acolo) și în fr. *la* (acolo).

Radicalul «*Denta*» este traco-geto-dacic și a fost răspândit în toponimele de pe întrec spațiul tragic: *Dento*, *Dentu-staina*, *Dentu-brisa*, *Car-denthis*, *Zeika-adenthis*, *Dero-denthis*, *Besso-denthis*¹³.

Denta - cu diferitele sale pronunțări și grafieri: *Tenta*, *Tensi*, *Densi*, *Genta*, *Gencia* - este o rădăcină indo-europeană ce se găsește în lat. *tendus*, -s, -um, participiu de la *tendo*, *tendere*, *tendi*, *tentum*, cu variantă *tensum* (a întinde). *Teneo* înseamnă primitiv întind și mă întind, apoi *tendo*, format de la aceeași rădăcină, luând înțelesul de întind, sanscritul *tan* - a întinde, de unde *tanami* - întind, grec. *tanimi*, got. *tanjan* - a întinde, lat. *extendo*, *extendi* - a întinde, a lărgi¹⁴. Considerăm că traco-geto-dacicul *Denta* are accepțiunea de întins, mult, mare, iar când se referă la o așezare, aceasta era «așezare întinsă, mare», «oraș». Aceeași transformare se întâlnește și la grecescul *asti* cu sensul de oraș. Presupunem că provine din indo-eur. *vastus* - vast, întins, mare, păstrat în latină. Când se referea la o așezare aceasta era «vastă, mare, întinsă», mai apoi în greacă rămânând numai adjectivul (*v*)*asti* cu accepțiunea de oraș. Rădăcina se regăsește în așezările tractice terminate în *basta* cu accepțiunea de oraș, cetate - *Tasibasta*, *Stranbasta*¹⁵. Arhaicul germ. *Vesta* (în.v.) are sensul de fortăreață, cetate.

Pe segmentul al VII-lea Tabula Peutingeriană consemnează așezările¹⁶:

Lederata - XII (mile)
Apo fl - XII
Centum Putea - XII
Bersovia - XII
Aizizis - III
Caput Bubali - X
Tivisco.

Încă în anul 1848, August Treboniu Laurean localizează așezările de pe segmentul al VII-lea: «Cel dintâi mergea de-a dreptul către mieznoapte la municipiul Tiviscum, trecând peste fluviul Apu (Caraș), prin Arcidava (Verșeț), prin Centum-Putea (Moravița), prin Bersovia (Bersiova), prin Azizis //.../ și prin Caput Bubali (sau Caput Bovis, după Procopiu), de unde ajungea apoi la municipiul Tiviscum /.../. De la Noua Palancă către Temisioara se mai vedu astăzi două linii de valuri însoțite de fossate (șianțuri)»¹⁷.

În secolul al VII-lea, geograful din Ravenna nota: «item ad aliam parte sunt civitates in ipsos Datia, id est: Tema, Tiviscum, Gubali, Zizis, Bersovia, Arcidaba, Canonia, *Potula* (subl. noastră), *Bacaucis*»¹⁸.

O singură așezare de pe Tabula Peutingeriană lipsește de la geograful Ravennat- *Centum Putea* .

La geograful Ravennat, față de Tabula Peutingeriană, apar patru așezări în plus: Tema, *Potula* , Canonia și *Bacaucis*.

Să fie așezarea *Centum Putea* de pe Tabula Peutingeriană identică cu așezarea *Potula* de la geograful Ravennat și cu așezarea tribului geto-dac al *Potulatensi*-lor?

Deși nu cunoaștem locul de proveniență al Hărții lui Peutinger, este de presupus că o copie a originalului a fost făcută de către un german cunoscător al limbii latine. Forma sintagmelor în limba germană este inversă față de limba latină (în latină: substantiv plus epitet, iar în germană și limbile nordice: epitet plus substantiv. Pentru sintagma *Potulatensi*, un copist german ar fi gândit că trebuie *Tensium potu*, care nu avea nici un sens, dar *Centum putea* însemna clar: o sută de puțuri. *Centum Putea* a fost urmarea unei greșeli comise de un copist. Era greu de localizat. Unde? Ce fel de puțuri? De ce atâtea?

Centum Putea a fost plasată pe Tabula Peutingeriană la mijlocul drumului dintre Arcidava și Bersovia (Arcidava - Centum Putea, XII m.p. - 17,8 km și Centum Putea - Bersovia, XII m.p. - 17,8 km).

Potu la Tensi - *Centum Putea* indică o singură așezare, care a necesitat multe căutări.

Avea multă dreptate istoricul August Treboniu Laurean, care, încă din 1848, localizează Centum Putea la Moravița.

Un alt cercetător, C. Răileanu, a demonstrat că distanța de XII m.p. (17,8 km) dintre Arcidava și Centum Putea corespunde distanței de la Vârșeț și până la un loc de trecere peste râul Moravița, între localitățile Moravița și Vatina din Jugoslavia. Pentru identificare a lui *Centum Putea* prin aceste locuri pledează și corespondența dintre distanța înscrisă în Tabula Peutingeriană și cea reală (tot de 17 km.) până la un accident topografic --, punct obligatoriu de trecere peste cursul unei ape. La aceeași concluzie se poate ajunge și prin analiza onomasiologică a toponimelor contemporane. Așa, de pildă, este cunoscută semantica toponimului *Vatina* - *Vadina*, provenit din lat. *vadum* - loc de trecere peste apă și care s-a păstrat aproape în forma inițială¹⁹. În secolul al XV-lea este atestat toponimul *Wath*, localizat la Vatina²⁰ și

sub forma de *Vaad (vad)* în apropierea căreia se găsea aşezarea Podwersa²¹. În acelaşi studiu, C. Răileanu atrăgea atenţia că la Moraviţa «ar trebui îndreptate privirile pentru o eventuală localizare a anticului Potula»²².

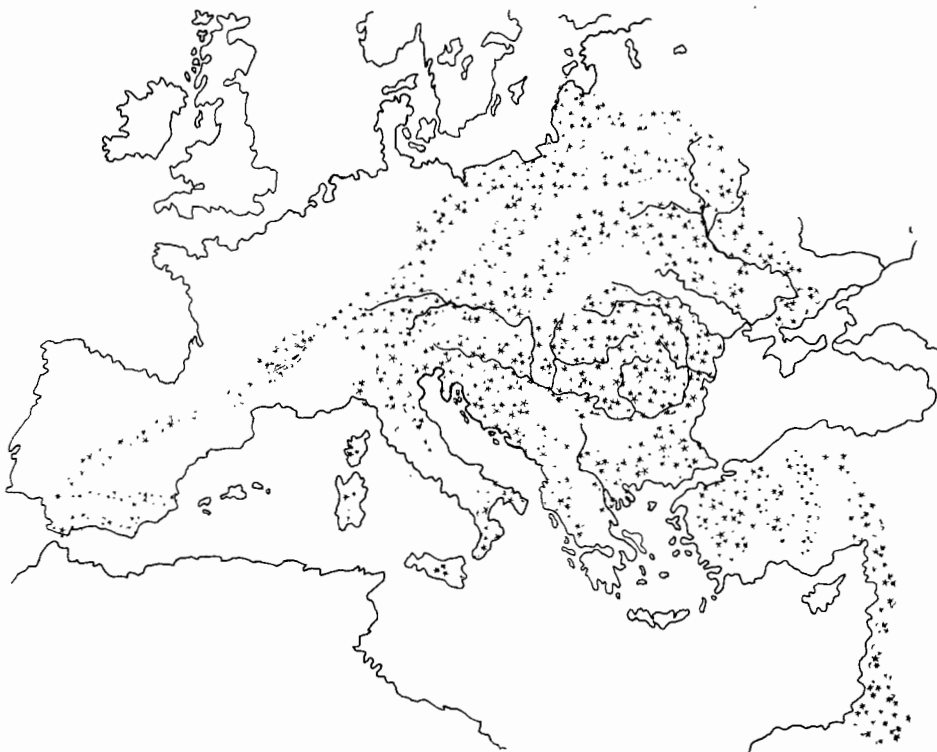
Şi dacă toponimul *Podu la Densi* s-a pierdut în negura timpurilor, aşezarea *Denta* din judeţul Timiş a rămas ca efigie a continuităţii poporului român pe meleagurile bănăţene.

NOTE

1. Ptolemeu, *Îndreptar geografic*, harta a IX-a a Europei, III, 3, în *Izvoare privind Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, pp. 542-543.
2. *Fontes Historiae Daco-Romane*, II, 1970, capit. XLIX, pp. 580-581.
3. Traian Simu, *Drumuri şi cetăţi române în Banat*, Lugoj, 1924, p. 40.
4. C. Răileanu, *Tabula Peutingeriană şi Tivisco-Timişoara*, în «Revista de istorie», tom 30, 1977, nr. 12, p. 2240.
5. Tadeus Jewiski, *Polska i Kreje sesiednic w swietk księgi rogers geografaarabskae a XIII «Al Idrisi» ego*, Wafzawa, 1954, II, 91, apud Şt. Pascu şi colab., *Timişoara 700. Pagini din trecut şi de azi*, Timişoara, 1969, p. 39.
6. ch este ş din evul mediu, pentru care limba latină nu are corespondent, ca şi scrierea cu litera grecească sigma a dublului ss din Saldenssi, Potulatenssi. Toate numele de persoane sau de locuri în care apare acest semn sunt de origine locală, traco-getică, apud Radu Vulpe, *Doi daci în garda lui Diocleţian*, în «Magazin istoric», an. XI, 1977, nr. 6 (123), p. 42.
7. Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol I-II, doc, nr. 78 din 12 mai 1370, Bucureşti, 1890, p. 164.
8. Evlia Celebi, *Cartea de călătorii*, vol. V, în «Călători străini despre Țările Române», vol. VI, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 491.
9. Nicolae Ilieşiu, *Timişoara - monografie istorică*, vol. I, Timişoara, 1943, p. 62.
10. Grafia *Tensi* în loc de *Tenti - Tenta - Denta* este destul de frecventă în limba greacă -ti - -si, dor. tithete - et. ion. tithisi, plutos (bogăţie) - plusios (bogat) (apud Th. Simensky, Gh. Iovănescu, *Gramatica comparată a limbilor indo-europene*, Bucureşti, 1981, p. 204).
11. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984, pp. 712-713.
12. *Ibidem*, p. 485.
13. G.G. Mateescu, *Graniţa de apus a Tracilor*, în «Anuarul Institutului de Istoria Naţională», III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 386.
14. I Nădejde, A. Nădejde, *Dicţionar latin - român*, ed. III-a, Bucureşti, pp. 653-655.
15. I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, ed. II-a, Bucureşti, 1967, p. 93.
16. Harta lui Peutinger în «Izvoare privind Istoria României», I, pp. 738-739.
17. August Treboniu Laurean, *Temisiana sau Scurtă istorie a Banatului Temisianu*, Bucureşti, 1848, p. 4.
18. *Fontes Historiae Daco-Romane*, loc.cit.
19. C. Răileanu, *op.cit.*
20. Turchányi Tihomer, *Krassó - szörény megye története*, vol. I, Lugoj, 1906, p. 259.
21. I.D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1980, p. 83.
22. C. Răileanu, *op.cit.*

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Ion Dulamă, <i>Independența la Români</i>	1
Dan Zamfirescu, <i>Un criteriu al vechimii, continuității latine și universalității românești</i>	4
Artur Silvestri, <i>Reconsiderarea începuturilor</i>	7
Mircea T. Radu, <i>Un autor daco-roman de limbă latină</i>	11
Artur Silvestri, <i>Europa Evului mediu: contribuția danubiană</i>	13
Marcu Bănescu, <i>O altă etapă în studierea scrisului străromân</i>	16
Ionel Cionchin, <i>Podu la Denta - o așezare dacică în Banat</i>	20